

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

's Konings dagorder

Gaat dan henen, maakt al de volken tot mijn discipelen en doopt hen in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes en leert hen onderhouden al wat Ik u bevolen heb.

Matth. 18 : 19.

In Koningsglorie en met Koningsmacht is Jezus uit het graf verrezen. Hij, die als Davids Zoon was aangekondigd, direct reeds in het eerste woord van het eerste evangelie en die terstond na Zijn geboorte door buitenlanders reeds als Koning der Joden werd begroet en geëerd, Hij openbaart Zijn majesteit zó onmiskenbaar, dat de Koningstitel niet vermeld behoeft te worden. Hij kwam zó zeer vernederd, dat Hij moest vluchten voor soldaten van Herodes, de vazalvorst; Hij verschijnt zó blinkend, dat soldaten in dienst van Rome's keizer in paniek wegvluchten reeds voor de glans van de lakei die de grafdeur voor de Koning opent. En Hij proclameert zijn Koningschap met woorden die geen ander, hoe machtig en vermeten ook, ooit heeft durven uiten: „Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde“.

Maar Zijn Koningschap is niet van deze wereld. Dat was het niet, toen Hij de Zijnen opdracht gaf het zwaard te laten rusten en toen Hij weigerde de legioenen engelen te hulp te roepen; dat is het niet nu Hij Zijn leger instrueert voor de komende wereldveldtocht.

Hij is Zijn broeders voorgegaan naar Galilea, gelijk Hij vroeger hen was voorgegaan naar Jeruzalem (Marc. 10 : 32). Toen was het niet een triomfantelijke opmars naar de hoofdstad, zoals de Joden van hun Messias verwachtten; Hij ging om overgeleverd en gekruisigd te worden en zij die Hem volgden waren verbaasd en bevreesd. Ze konden Zijn doen niet begrijpen en zagen vol angst uit naar de afloop, die niet anders dan een mislukking zou kunnen worden.

Nu moet Hij weer de Zijnen meetrekken, weg van Jeruzalem, naar Galilea, waar voor een Koning niets te bereiken valt (Joh. 7 : 1-15). Dáár heeft Hij Zijn dagorder uitgevaardigd en vandaar heeft Hij Zijn leger naar Jeruzalem teruggezonden, gewapend met niets anders dan met Woord en Sacrament. Hij kan beschikken over alle machtsmiddelen, maar geeft Zijn Kerk alléén maar deze twee. Daarmee staat de kerk tegenover de gecombineerde macht van álle volken in de gehele wereld. In de hantéring van deze wapenen zal Hij Zijn Koningsmacht bewijzen.

De macht van het Woord. Dat is niet de macht van de meeslepene welsprekendheid, waarvoor deze wereld zo gevoelig is. Het is de macht van dood en leven, van kruisiging en opstanding, van verzoening en vernieuwing.

De macht van de Doop. Dat is niet de macht van een daverende vertoning, waarmee de groten der aarde indruk maken op hun onderdanen. Het is de macht van de Naam, die de dopeling brengt in de gemeen-

schap en onder zeggenschap van den God des hemels en der aarde.

Deze macht gaat alles te boven. Nu zal eindelijk de grote doorbraak komen van Gods werk tot redding, dat zo lang beperkt bleef tot het éne volk van Abraham. Want Woord en Sacrament zijn gevuld met ál het werk van Christus, met Zijn overwinning van zonde en dood, van die machten des verderfs, die door geen wereldse macht te breken zijn.

Gelóven in Christus, gelóven de kracht van Zijn dood en opstanding, dat is zich houden aan de door Christus gegeven dagorder, de opdracht die élke dag dezelfde blijft, tot aan de voleinding der wereld.

Dát geloof is het waardoor de wereld overwonnen wordt.

Och, had de kerk zich aan deze opdracht gehouden. Hoe ánders zou dan zijn geweest het leven op deze aarde.

Hij heeft het zo duidelijk gezegd: „leert hen onderhouden al wat Ik u bevolen heb“. Wat heeft dít woord weinig beslag gelegd op de harten.

Heel spoedig reeds is het begonnen: het aanpassen van het evangelie aan de begeerten der mensen, het uithollen van de bevelen, zó dat ze voor de mensen aanvaardbaar werden zonder zelfverloochening, zonder offer, zonder het uitdrukken van het verleidende oog en het afkappen van de verleidende hand.

En als compensatie werd de mensen geleerd te onderhouden allerlei dingen, die Hij niet bevolen heeft, maar die uit het mensenhart zijn opgekomen. En de macht

van Woord en Sacrament, dat is de macht van de verrezen Christus, werd verdrongen door de macht van de kerkelijke organisatie, culminerend in een opperhoofd, dat kerkelijke en wereldse macht verenigt te saam.

En na geschonken reformatie is hetzelfde kwaad telkens opnieuw weer kerkverwoestend rondgegaan. We zien het om ons heen; wat Christus bevolen heeft wordt losgelaten, ten behoeve van de vorming van een machtsorganisatie, die de ganse wereld moet omspannen.

We zien het kwaad om ons heen. Maar zien we het ook bij onszelf?

Is dáárin niet openbaar de verlamming van het kerkelijk leven, dat wij zoveel van deze wereld zijn en de bevelen van Christus aanpassen aan wat óns gelegen komt? En dat we zó verstrikt zijn in ónze probleemstellingen over de vraag wát Christus nu eigenlijk precies bevolen heeft, dat we aan het leven onderhouden van anderen niet meer toe komen? Zijn bevelen zijn klaar en duidelijk; zó klaar dat we als leermeesters van anderen kunnen optreden. En als het ons níet klaar is, dan ligt de oorzaak niet in hetgeen Hij heeft bevolen, maar in onze onwil ons aan Zijn bevelen te onderwerpen, in onze wil om ónze geboden te stellen in de plaats van de Zijne, in ons ongelooft, dat Christus waarlijk is opgestaan en deze dagorder voor Zijn kerk heeft uitgevaardigd als genoegzaam en doorzichtig. Want Hij, de Levende, de Koning, die alle macht heeft in hemel en op aarde is met ons alle dagen. Alleen in Zijn tegenwoordigheid schuilt de kracht tot overwinning.

En als we ons aan Zijn dagorder niet houden, er zal geen dageraad zijn.

Utrecht.

W.G.V.

„show me the way to go home“

*Zijn wij Uw kudde nog wel metterdáád?
Wij, die de naam van 's Heren tempel claimen,
Maar boven 't eigen bazige geblaaf
De stem des Herders nauwlijks meer vernemen.*

*Wij zijn actief — elk in ons eigen blad,
Wij schrijven leer en sacramenten zuiver. —
Al waar' het dat ik al 't geloof bezat,
En bergen kon verzetten, ... ach, ik huiver.*

*Maar hebben wij dan niet geprofeteerd?
In Uw naam boze geesten uitgeweerd?
Of zegt Gij straks: Ik heb u nooit gekend,
Gij schallend koper, ijsig sentiment.
O Here, help ons, red ons, wij vergaan!
En laat de vijgeboom nog dit jaar staan.*

V.

J. P.

Het beleg en ontzet van Leiden in 1574

(VII)

6. De laatste fase

In de stad was de nood hoog geklommen. Toen de vloot op de elfde september op de Landscheiding landde, had men in de stad tegen het zuiden rookwolken zien opstijgen en het geschut gehoord. Dat gaf moed. O, die lange dagen daarna, toen er niets gebeurde. De bevolking werd nerveus en oproerig. Op 15 september drongen veertig burgers de raadkamer van het stadhuis binnen en speelden er vreselijk op. In die dagen sprak Van der Werff, weer tot zichzelf gekomen, het geveugeld woord: „mijn eed mag ik niet breken, maar kan mijn lichaam u dienen, snijdt het aan stukken en deelt het onder elkander”. In de nacht van 15 op 16 september kwamen er brieven van de Prins in de stad. Hij stelde de beide heren Van der Does tot zijn commissarissen aan in plaats van de overleden Bronckhorst. „O, mij gelukkige”, schreef Douza later in zijn Oden, als hij aan die nacht dacht. Hij dankte toen nog God, dat het de boden gelukt was door de linies te komen. De leiding was weer in vaste handen.⁴⁸⁾

De honger was die laatste weken ondragelijk. Vanaf 22 september slachtte men de paarden. Alleen de melkbeesten werden gespaard. Roemer vertelt hoe er in zijn tijd nog de traditie hing van het paard van Cornelis Jansz. van Zwanenburg. De eigenaar gebruikte het voor het uitvoeren van groenten in de omgeving. Dit paard „zijnde klein maar welgevoed”, lootte telkens vrij. Op de laatste dag viel het echter in de distributie en werd het geslacht. Het smartte de eigenaar niet, zo vertelde hij later met tranen in de ogen, dat het geslacht werd ten bate van het gemeen, maar dat het vanwege het ontzet niet meer tot nut van zijn medeburgers had gediend.⁴⁹⁾

Het is nauwelijks te beschrijven, wat er in deze laatste weken geleden werd. In de poorten roosterden vrijbuiters honden en katten aan het spit om op de been te blijven bij hun wachtdiensten. De vindingrijkheid van de vrouwen was groot. Ze kookten voor haar gezinnen wingerdbladeren met zout en stijfjesel, of gras met zout en paardenvet. Kraamvrouwen kregen een kwart beschuit per dag. Deftige joffers aten haar hondjes op. Men at gezouten huiden, en vellen van gedroogde schol, uit de drek langs de straat opgeraapt. Jongens zochten botten uit mestvaalten en zogen die uit. Bier brouwde men de laatste weken uit haverdoppen en wijnruit. Jonge kinderen voedde men met paardedarmen. Een levendige beschrijving van die laatste weken vinden we bij de oude Leidse patroon, een burger die later voor zijn kleinkinderen het beleg beschreef. Hij zag jongens bij de goot van een slager liggen om doorspoelende stukjes vlees op te vangen. Hij zag ze geronnen bloed „zuipen” om hun honger te stillen. Sterke mannen konden met een geladen geweer in de hand geen steile brug meer beklimmen. Het rot, waarmee hij wacht hield, viel terug van tien op acht, later zelfs op vier man. Wie 's avonds, als hij naar de wacht ging, zijn gezin gezond achter liet, vond 's morgens vrouw of kind dood in bed.⁵⁰⁾ Het gewone geld was niet meer toereikend. De magistraat liet toen van oude misboeken noodmunten slaan. Op de ene zijde stond de hollandse leeuw, het wapenschild van Leiden in zijn klauw, op de zoom de woorden PUGNO PRO PATRIA 1574 (ik strijd voor het vaderland). Op de andere zijde las men de woorden GOTT BEHOEDE LEYDEN. Er waren ook noodmunten met het randschrift: HAEC LIBERTATIS ERGO: deze dingen terwille van de vrijheid. Sommige noodmunten hadden als randschrift: HEERE ONTBERMT HOL. ENDE SALICHT LEYDEN.

Wat zal het de predikanten in die laatste weken inspanning hebben gekost des zondags de kansel te beklimmen. Leidens gereformeerde gemeente had in de jaren na 1572 drie dominees: Pieter Cornelisz., Adriaen Jansz. Taling en Claes Jansz. Verstroot. Tijdens het tweede beleg was in ieder geval ds. Taling buiten de stad. Hij was lid van de nationale synode, die in Dordrecht in de zomer van 1574 - de eerste na de bevrijding - werd gehouden. Was het ds. Cornelisz. of ds. Verstroot die tijdens een dienst uitvoer tegen het randschrift van de noodmunten:

haec. libertatis ergo? Hij verklaarde met nadruk in zijn preek dat het niet alleen om de uiterlijke liberteit en vrijheid van het vaderland ging, maar om de religie en de geestelijke vrijheid der consciënties. Daarom waren deze landen in beroering en verandering.⁵¹⁾ Op dat moment greep Jan van Hout zijn pistool en zei tegen een burgemeester die naast hem in de magistraatsbank zat: Zal ik hem eraf lichten? De zaak liep met een sisser af. De concreet prekende dominee moest de volgende dag op het stadhuis komen om zich te verantwoorden. In een gesprek heeft hij daar de magistraat „ghenoech gedaen”. De volgende zondag verklaarde hij zijn uitlatingen van de vorige week wat breder. Concreet preken kan in moeilijkheden brengen! Er was veel waardering voor het werk van de dominees in deze zware tijden. De magistraat verklaarde later dat zowel Cornelisz. als Verstroot tijdens beide belegeringen „continuelycken” binnen Leiden bleven, en dat ook ds. Verstroot door zijn „willighe ende troostelicke servicen de ghemeente zeer aenghenaem ende lief was”.⁵²⁾ Wat zullen deze predikanten veel zieken hebben getroost, begravenissen hebben geleid en stervenden hebben bijgestaan.⁵³⁾

Alle bij het beleg betrokken partijen hielden die laatste weken hun adem in. Hoe zou het aflopen? Requesens die vanuit Brussel in grote spanning toezag, schreef 25 september de Koning een uitvoerige brief. Uit alle steden en dorpen van de rebellen, zo schreef hij, maakte men zich op voor het ontzet. Tal van dorpen waren al verdronken, 600 mensen tot nu toe in het water omgekomen. Valdez had het ontzet teruggeslagen (de slag bij de Zoetermeerse brug) maar Requesens was er niet gerust op. Hij aarzelde of aan Leiden wel genade verleend kon worden. Dat stijfde de andere steden in hun verzet.⁵⁴⁾

Het werd voor Leiden steeds moeilijker bericht van de ontzettingsmacht te krijgen. De uitgezonden boden kwamen niet meer terug. Zij zetten wel alles op alles uit de stad te geraken, begrijpelijk was de energie om terug te keren niet zo groot. Op 25 september trokken in de nacht drie mannen de stad uit met kooien in de hand, waarin postduiven zaten. De eigenaar, Willem Cornelisz., was stadsspeelman, hij had ze tot het laatste in leven gehouden, ze voor het geval van uiterste nood, bestemd tot voedsel voor zijn hoogbejaarde moeder en zijn broers. Hij stond ze nu af voor de zaak van het ontzet. Later, in 1578, kreeg hij als beloning, het recht de naam Willem van Duivenbode te voeren met een wapen: in ieder kwartier een blauwe duif op een zilveren veld.⁵⁵⁾ Zo gingen deze boden de stad uit en waagden hun leven. Ze deden het, zegt het „Dach-verhaal”, „overmits den extremen ellendigen noot in der stat sijnde”. Het was een wonder, zo vervolgt het, dat twee van de drie boden doorkwamen, zo nauw was de stad die laatste weken verschanst. Op de achtentwintigste september - het was een dinsdag - streek een duif neer op zijn hok. Aan zijn poten zat met was een briefje vastgeklemd. Men heeft het dier jarenlang, gedroogd, op het stadhuis als een relikwie van het beleg bewaard. De Prins schreef dat hij „in corten dagen” de stad hoopte te ontzetten. Hij was op de vloot geweest in het Noordaase meer: alles was daar voor het ontzet gereed. Hij begeerde, dat men in Leiden God Almachtig om de victorie zou bidden. De brief werd van de pui van het stadhuis afgelezen, en de burgers, zegt Jan Fruytiers, „loofden en dancten den Heere”. Die brief was als regen op een dorstig land.

Fruin heeft zich in zijn studie diepgaand beziggehouden met de vraag, waarom Valdez in deze laatste weken geen bestorming of verrassing van de stad heeft beproefd. Later beschuldigen zijn soldaten hem zelfs, dat hij zich daartoe had laten omkopen. Fruin wist geen antwoord op die vraag. In ieder geval wees de regering te Brussel later alle beschuldigingen tegen Valdez als ongegrond van de hand. Fruin onderzocht ook het verhaal, dat Valdez geen bestorming gepleegd zou hebben onder aandrang van een Haagse joffer Magdalena Moons, met wie hij intieme betrekkingen onderhield in de tijd van het beleg. Later ging hij grondiger op dat romantisch verhaal in; hij wijdde er zelfs in 1879 een aparte studie aan. Ze is een fraai staal van Fruins fantastisch vermogen tot detailstudie. Bor kende

het verhaal ook, althans in de uitgave van 1621 vermeldt hij, dat Valdez zich vaak te Den Haag bevond, „amoureuus geworden zijnde van een Haagsche Juffrouwe”. Een achterneef van deze dame trachtte in 1660 haar eer te redden door in een „Verdediging” te schrijven, dat zij later te Antwerpen met Valdez was getrouwd. Na diens dood huwde ze met Jonkheer De Bie, na diens dood met Jonkheer Van Lennep. Fruin onderzocht de zaak archivalisch haarfijn. Hij kwam tot de conclusie dat de betrokken joffer wel in 1578 te Antwerpen in het huwelijk was getreden, echter niet met Valdez maar met Jan Cues uit Vilvoorden. Vervolgens ging hij op speurtocht uit of in 1574 een Magdalena Moons in 's-Gravenhage had gewoond. Hij vond, dat in 1575 in Den Haag een weduwe woonde, die gehuwd was geweest met Pieter Willem Moons: kennelijk haar moeder. Wat van het hele verhaal overbleef waren dus de dubieuze betrekkingen tussen de spaanse generaal en de haagse joffer, die overigens daarna driemaal eerzaam getrouwd is geweest. Aan het slot van zijn studie hield Fruin streng requisitoir: „De waarheid die op deze wijze in al haar naaktheid overblijft, is zoo weinig bekoorlijk, dat het ons waarlijk niet verwonderen kan, dat liefderijke nabestaanden haar met het kleed der verdichting hebben bedekt en opgetooid. Mogen zij ons vergeven, dat wij dat kleed thans weer meedoogenloos hebben afgerukt”.⁵⁶⁾ Al met al: Valdez zal zo geoccupeerd zijn geweest met het afwerpen van het ontzet, zijn troepen waren zo over al zijn linies en schansen verdeeld, dat hij geen kans gezien heeft tot een geconcentreerde bestorming van Leiden in die laatste weken.

Nog vrij plotseling liep het beleg op een eind. Op dinsdag 28 september had de Prins bij fraai herfstweer de ontzettingsmacht op het Noordaase meer bezocht. De volgende dag stak een hevige wind op uit het Noordwesten, de regen sloeg in buien neer. Soldaten en matrozen op de landingsboten kregen het hard te verantwoorden. Zij zaten nu al weken opeen gepakt op de open galeien en plempen. De regen doorweekte hen tot op de huid. De Noordwestenwind stuwde het water op voor de monding van de grote rivieren, het Maaswater vloeide daardoor krachtig door de gaten in de dijken en het water boven de weilanden steeg met het uur. De leiders op de vloot, die een poging in de richting van Stompwijk zonder succes hadden ondernomen, zagen nu hun kans. Zij grepen, zegt La Garde, die bij de haren.⁵⁷⁾ Op 29 september werd springtij verwacht, het water klom dus nog hoger. Op 1 oktober wezen de peilstokken achtentwintig duim water, lange tijd had het niet hoger gestaan dan negen duim. Er strekte zich nu voor Leiden een watervlakte uit links begrensd door het dorp Zoeterwoude, rechts door Zwieten aan de Oude Rijn. Daartussen liep een binnenweg, de Kerklaan, de spanjaarden hadden rijshout en takkenbossen over die weg gelegd om hem begaanbaar te houden. Het water spoelde daar al tussendoor. In de loop van donderdag 1 oktober draaide de wind naar het Zuidwesten. Ze joeg de watermassas, die in Delfland en Schieland al hoog opgelopen waren, naar Rijnland. Bor schreef later dat de hoop van het Prinsenleger alleen nog gevestigd was op „Gods onsenlyke middelen die God door den sprinkvloed mocht senden...”. Fruytiers zag er niet minder Gods hand in. De Almachtige God zond „zijne boden ende posten uit, namelijk de winden, ende liet deur de selfde blasen”. Ze hielden geen debatten, deze mannen, over algemene en bijzondere voorzienigheid, zagen concreet de Heere God aan het werk in de machten der natuur.

In de nacht van vrijdag 1 oktober op zaterdag 2 oktober trok de vloot op. Links voer Boysot met zijn galeien, in het midden de plempen met de soldaten en de proviand onder La Garde en rechts de overige galeien onder vice-admiraal Cornelisz. Claesz. In stromende regen overvoeren de landingsboten de wachtschepen van de spanjaarden voor de Kerklaan, de soldaten sprongen aan land, verdreven in hevige gevechten de spanjaarden, de pioniers wierpen verschaningen op, en dolven gaten in de weg. De galeien voeren erdoor en trachtten over het ondiepe water er achter de Meerburgerwetering te bereiken, die naar Leiden voerde. Het water stond nauwelijks hoog genoeg. De zeeuwse matrozen sprongen uit de schepen en duwden ze met hun schouders over de ondiepe plaatsen. Het was vanuit de Meerburgerwetering nog een kwart mijl naar Leiden en voor de deelnemers aan het ontzet was het een „grand heur” schreef Mansard, een van de mannen die er bij was en later een verhaal over het ontzet schreef. De voldoening over wat be-

reikt was, sloeg later nog door hem heen, het gelukte "aux extreme labeur et peine".⁴⁸⁾ De spaanse troepen ontruimden Zoeterwoude, en vluchtten hals over kop naar Voorschoten, dat hoger lag. Daarbij werden ze voortdurend door de zeeuwen bestookt, die er velen in het ondiepe water ombrachten. Het was zaterdagmorgen en op de muren van Leiden zagen de burgers ademloos toe, hoe de spanjaarden op de vlucht sloegen; "dattet was te verwonderen om te sien". Zaterdagmiddags lag de hele vloot in de Meerburgerwetering, vlak onder Leidens muren.

(wordt vervolgd)

R. H. Bremmer

⁴⁸⁾ O me beatum, cum subiit illius Imago noctis, qua mihi, et optimo, Bronchorsti in locum, Jacobo Douziadi moderamen urbis, Et summa rerum tradita Principis Iussu... **Ode ad Hautenum**, regel 233 sq.

⁴⁹⁾ Het verhaal hing in de familie van Roemer: Zwanenburg was zijn "moederlijke overgrootvader"; **Roemer**, blz. 167.

⁵⁰⁾ **De oude Leidsche patroon** geeft een levendige beschrijving van de laatste weken door een ooggetuige. Het boekje is uit 1630, maar werd door J. Roemer in 1833 heruitgegeven.

⁵¹⁾ Het verhaal reeds bij G. Brandt, **Historie der Reformatie**, I, 1671, blz. 554. De verantwoording tegenover de magistraat bij Van Vloten, in zijn **Nalezing op het beleg en ontzet**, 186E, blz. 60-61. Deze citeert uit de **Justificatie van Leyden**, R'dam, 1598.

⁵²⁾ **Van Vloten**, blz. 189.

⁵³⁾ Het is heel moeilijk iets te vinden over de gereformeerde gemeente tijdens het beleg. Een grondige studie over het protestantisme in Leiden gaf L. Knappert, **De opkomst van het protestantisme in eene Noord-Nederlandsche stad**, Leiden, 1908. Maar over de jaren vanaf 1572 weet ook hij weinig te melden. De kerkeradsnotulen beginnen pas bij 5 oktober 1584! Predikanten waren: **ds. Pieter Cornelisz.**, afkomstig uit Den Briel. Hij was reeds op 17 oktober 1572 in Leiden. Hij was omstreeks 1565 pastoor te Hoogmade bij Leiden en behoorde tot de eerste generatie predikanten van wie verschillenden nog als pastoor gediend hadden. In 1578-79 kreeg hij een hevig conflict met Coolhaes, een Leidse collega. Cornelisz. was volgens diens getuigenis en dat zal dus wel juist zijn "een goed vriendelijk man", met "goede gaven om te leren". Toen de magistraat van Leiden in 1579 Cornelisz. afzette, ging hij preken in Voorschoten, in een dolerende gemeente, waar wel 500 tot 600 Leidenaars bij hem kerken. In 1580 werd hij in zijn ambt hersteld na samen met Coolhaes schuldbelijdenis te hebben gedaan. Later stond hij nog in Delfshaven, Schiedam en Enkhuizen. De synode van Dordrecht benoemde hem tot vertaler van het N.T., samen met Rolandus en Faukelius. In 1620 was hij nog op een particuliere synode in Enkhuizen. Hij overleed in dat jaar en moet dus

stokoud zijn geworden. Zie over hem Van Schelven, in **Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek**, s.v. Van de gemeente te Leiden werd gezegd, dat de Almachtige God "Leiden insonderheit voor alle anderen steden in gants Holland verordineert heeft, dat sy veel soude moeten lijden van harer eygenen kerckendienaren, predicanten ende ouderlingen, hen zelfs den Naem van eenen Raet der Kerke gevende", Coolhaes bij **Van Vloten**, a.w., blz. 60-61.

Verder was predikant tijdens het beleg **Adriaen Jansz. Taling**, geb. 1537, die in 1573 f 200.— traktement en vrije woning kreeg. Tijdens het tweede beleg was hij afwezig, want op 15 juni 1574 was er op de synode van Dordrecht sprake van Hadrianus Jansz., "dienaer te Leiden, nu te Delft sijnde", F. L. Rutgers, **Oude Acta**, blz. 150. Zie verder over hem L. Knappert in **N.N.B.W.**, s.v. Op 18 september 1573 eisten Pieter Cornelisz., Adriaen Jansz. Taling en Claes Jansz. (Verstroot) van Andries Schot, rentmeester der stad, hun aandeel in de geannoteerde (geconfisceerde) goederen, "oock zoo de Heylighen Schrifture en redenen vereyscht, dat de Kerckedienaers met hun huysgezinde behoorlijcken en andere necessariën behoeften behooren voorzien te syn, insonderheit jegens desen aenstaenden couden winter", **Van Vloten, Nalezing**, blz. 96. Van de derde predikant tijdens het beleg, **Claes Jansz. Verstroot**, is nog minder bekend. Ik vond alleen de verklaring van de magistraat onder ⁵²⁾ genoemd, misschien gegeven in tegenstelling tot Taling die tijdens het tweede beleg afwezig was.

Van Pieter Cornelisz. deelde mej. Versprille, gemeente-archivaris van Leiden, mij nog mee, dat hij in 1581 met zijn vrouw Ermtgen Maertensdr. en zijn kinderen Nataniel, Elias, Cornelia en Abigel (wat een mooie bijbelse namen!) inwoonde bij zijn schoonmoeder Neeltgen Corneliszdr. op het Steenschuur.

⁵⁴⁾ Brief van Requesens aan Filips II, van 25-9-74 uit Antwerpen. Gachard die de spaanse brieven vrijwel steeds in het frans weergeeft, gaf de zinsnede over het geen genade geven in het oorspronkelijke spaans: "porque no piensen las demas villas que pueden llegor al ultimo estremo, con seguridad de que serán perdonados".

⁵⁵⁾ Het officiële schrijven waarmee aan Cornelisz. Speelman wapen en naam werden verleend bij **Roemer**, blz. 175-178. Roemer geeft een complete genealogie van Willem Cornelisz. van Duivenbode tot aan Crijn Florisz. van Duivenbode die in zijn tijd (1824) nog in leven was. Het waren toen zes geslachten vanaf Willem Cornelisz.

⁵⁶⁾ R. Fruin, **Magdalena Moons en haar verhouding tot Valdez**, Leiden, 1879, blz. 15-16.

⁵⁷⁾ In **Discours du siège etc.**, 1575, opgenomen in **Oude verhalen**, p. 29: De wind, zegt hij, "que 'lon pouvoit dire vrayement venu de la grace de Dieu", deed het water binnen tweemaal 24 uur ruim een halve voet stijgen. "Surquoy les Chefs de L'armée Protestante, furent d'avis de prendre le-occasion par les cheveux".

⁵⁸⁾ **A.w.**, p. 22. C'estoit un grand heur d'estre parvenus si avant".

TE BERDE

Het is merkwaardig te noemen, dat het christelijk staatkundig denken in ons land het terrein van de buitenlandse politiek en de internationale rechtsorde in hoge mate heeft verwaarloosd. Dit gebrek aan reformatorische bezinning speelt ons parten bij de beoordeling van belangrijke gebeurtenissen in het buitenland, zoals dezen zich in de laatste paar weken hebben voltrokken. Ik noem drie zaken die naar mijn oordeel voor het wel en wee van ons land van eminent belang zullen zijn: de jongste ontwapeningsvoorstellen van West-Duitsland en de daarin tot uitdrukking komende gewijzigde houding ten opzichte van de Oosteuropese landen; de definitieve breuk van De Gaulle met de NATO; en in de derde plaats de overwinning van de socialist Wilson in Engeland.

U zult het met mij eens zijn - dit zijn alle drie gebeurtenissen die in feite voor ons land groter betekenis hebben dan de uitslag van de jongste Statenverkiezingen. Niettemin is de bezinning, de christelijk gefundeerde bezinning, over dit soort vraagstukken uitermate pover. Het ontbreekt ons vaak zelfs aan de uitgangspunten, aan de begin-selen voor een diepere bezinning.

De richtlijnen van het G.P.V. reppen eigenlijk niet over het probleem dat ons hier bezig houdt. Artikel 10 van de richtlijnen luidt als volgt:

"De regering dient een onafhankelijkheids-politiek (geen neutraliteitspolitiek) te voeren, die noch het sluiten van bondgenootschappen voor een bepaald doel, noch de erkenning van een internationaal gerechtshof uitsluit. Dit houdt in dat de regering waakt voor de rechten van de soevereiniteit van de Kroon, en weerstand biedt aan pogingen tot onderschikking van onze staat aan vreemde of internationale superregering of aan internationale militaire machtsmiddelen, die bronnen zijn van overmoed en materialisme die ons volk bederven. Bij het sluiten van verdragen moet de overheid streven naar rechtsgelijkheid tussen de verdragsluitende partijen en de politieke zeggenschap over de eigen militaire strijdmachten niet verloren laten gaan."

Dit artikel spreekt voor zich zelf. Maar de moeilijkheid zit hem hierin, dat men de onafhankelijkheidspolitiek, die men voor het eigen land wenst, een ander land niet kan verwijten. De politiek van De Gaulle is een karakteristiek voorbeeld van een onafhankelijkheidspolitiek. Moet men nu, op grond van het zo juist geciteerde artikel 10 van de richtlijnen, deze politiek van De Gaulle toejuichen en als natie ondersteunen? Of is dat een verkeerde interpretatie van artikel 10? Het manco van dit artikel is dat het de vraagstukken van de buitenlandse politiek uitsluitend benadert vanuit strikt Nederlands gezichtspunt. Als Nederland maar zijn onafhankelijkheid weet te verzekeren! Hoe het dan in andere landen moet, en hoe de verhouding tussen die verschillende landen moet zijn, daarover spreken de richtlijnen van het G.P.V. zich niet uit.

De sleutel voor een betere benadering wordt ons, naar mijn mening, geboden in het beginsel-program van de A.R.P. In artikel 21 lezen we daar als volgt:

"De betrekkingen met andere naties dienen te worden beheerst door de goddelijke Wet voor het samenleven der volkeren. Daarom behoort Nederland, met behoud van eigen nationale zelfstandigheid, krachtig mede te werken aan de ontwikkeling van het internationale recht en daardoor aan de vreedzame oplossing van geschillen tussen de volkeren. Alle onrechtmatig geweld worde, desnoods met de sterke hand, geweerd en gestreefd worde naar de opbouw van een samenwerking der naties, zowel in het algemeen als in bijzondere verbanden, welke aan recht en gerechtigheid beantwoordt en de geestelijke en stoffelijke belangen der volkeren bevordert. Het kan nodig zijn daartoe zekere nationale bevoegdheden aan internationale lichamen of organen over te dragen: alsdan echter dienen waarborgen te worden verkregen, dat nationale belangen daarvan geen ongerechtvaardigde schade ondervinden..."

De inhoud van dit artikel geeft ons een klein beetje houvast, hetgeen we in een volgende "Te Berde" nader hopen aan te tonen.

v. O.

Samenwerking - waar dat maar enigszins mogelijk is

Uit Schilders bemoeiingen in verband met de crisis in het Kamper studentencorps treden enkele dingen duidelijk aan het licht.

Vooreerst dat hij *niet* van oordeel was dat in een gereformeerde organisatie uitsluitend leden van Geref. Kerken mochten worden toegelaten. En evenmin dat het ondertekenen van de belijdenis alleen dan „betrouwbaar” mocht worden geacht als dat door kerkgenoten geschiedde.

Men moest naar zijn overtuiging ten aanzien van dergelijke kwesties er ten volle rekening mee houden dat de concrete geïnstitueerde kerk altijd „voorlopig”, altijd „groeïend” en daarom in geen enkel opzicht ooit „af” is en dat ze, evenals de afzonderlijke gelovigen die ertoe behoren, ook nog vol zonden en gebreken is. Er treden in het leven der kerk allerlei ellendigheden op die haar zelfs dikwijls tot een ergernis maken voor hen die „buiten” zijn.

Bovendien zijn in de kerk altijd hypocrieten, die, juist omdat ze hypocrieten, toneelspelers, huichelaars zijn, moeilijk geïdentificeerd kunnen worden en ononderbroken hun destructief werk verrichten.

Buiten de eigen kerk leven voorts massa's christenen die, ten gevolge van traditie, verkeerde voorlichting, gebrek aan inzicht, niet

tot de concrete gehoorzaamheid komen ten aanzien van de norm welke Christus voor het vergaderen, onderhouden en bewaren van zijn kerk heeft gegeven, maar die toch ware gelovigen zijn.

Het spreekt van zelf dat in geen enkele van de boze dingen die er in verband met de kerk bestaan mag worden berust! Schilders leven is dan ook een ononderbroken worsteling geweest juist daartegen! Maar met deze feiten en omstandigheden moet wel worden gerekend. Echt reformatorisch werken begint altijd in de concrete situatie om dan, niet door forceren, maar door een geduldig onderwijzen, onder inwachting van de zegen des Heren, het leven van kerk en gelovigen te dringen naar een steeds nauwer gehoorzaamheid aan de wil des Heren. Daarbij moet men evenwel ook steeds bedenken dat zowel de kerk, als de gelovigen in deze bedeling ten aanzien van het leven uit het evangelie nooit verder komen dan — om een eigen woord van Schilder te gebruiken — tot een „trachten”.

Het tweede dat in Schilders optreden opvalt is dat de gemeenschap welke tussen de leden der kerk bestaat tot geen prijs mag worden gefrustreerd door een of andere organisatie. Indien de organisatorische activi-

teiten van de kerkleden de gemeenschap der heiligen in de kerk zouden schenden of, nog erger, kapot maken, dan is het duidelijk dat men daarmee een verkeerde weg op gaat. De gemeenschap der heiligen zoals deze in de kerk wordt geschonken en in praktijk moet worden gebracht, is gefundeerd in Christus en wordt tot stand gebracht en gedragen door de Heilige Geest. Daarom is zij en moet zij ook zijn de allesbeheersende band welke de gelovigen verbindt. Een band welke zich openbaart in een ootmoedig en liefdevol dienen van allen dóór allen met alles wat ze bezitten. Als organisaties in hun concrete vorm of gedrag op een of andere wijze de beoefening van deze gemeenschap der heiligen in de weg staan, deugen ze niet!

Geleid door deze inzichten heeft Schilder nu ook gesproken en gehandeld ten aanzien van het organisatieleven zoals zich dat na de Vrijmaking ontplooid. Hij bracht toen in praktijk wat hij over de doorgaande reformatie steeds schreef en dat we reeds vroeger memoreerden. Hij handelde daarbij geheel in overeenstemming met wat hij in de crisis van het Kamper studentencorps had gedaan.

Ná de Vrijmaking waren er velen die zich op het, reeds onder de studenten verdedigde, extreme standpunt stelden dat in gereformeerde organisaties onder geen beding niet-gereformeerden — en dan uiteraard met name synodaal-gereformeerden — als leden mochten worden toegelaten.

Hun opvatting omtrent de uitsluiting van deze laatsten fundeerden zij daarbij speciaal op het bestaan van een zogenaamd „ethisch conflict” tussen dezen en de vrijgemaakten. Daarbij sprak men van zulk een „ethisch conflict” zonder er rekening mee te houden dat velen in de „gebonden” Geref. Kerken de synodale handelingen publiek afkeurden; een steeds grotere massa der jongeren van wat er in de jaren veertig was misdaan generlei verantwoordelijkheid droeg; het verzet tegen de onrechtvaardige schorsingen en afzettingen voortdurend groeide en het getal van hen, die in eerste instantie voor wat de kerkelijke vergaderingen hadden gepresteerd verantwoordelijk waren, voortdurend kleiner werd.

Met behulp van een paar „dussen” — daarbij dus de door Schilder zo scherp gewraakte „syllogismenroffel” demonstrerend — speelde men het klaar dat „ethisch conflict” te verheffen tot een dominerend beginsel voor het in het leven roepen van „eigen” organisaties op de onderscheiden terreinen van het menselijke leven.

Men beseftte niet dat een dergelijk opereren met dat „ethisch conflict” voluit in strijd was met een gelovig leven uit het Evangelie. Men maakte zich immers door dat te doen schuldig aan een onchristelijke „Consequenzmacherei”. Bavinck schreef eens in verband met dit bedrijf: „Wij zullen de katholiciteit der kerk eerbiedigen, zover zij ook in verbasterde vormen zich naar Gods bestel heeft uitgebreid in de mensheid. De Christenheid in haar geheel is het volk Gods, dat in de dagen des N. Testaments de plaats van Israël heeft ingenomen. En daarmee staat de Schrift ook tegen die allen over, die doordrijvend op beginselen en uit zucht naar consequentie nog liever zouden zien, dat zij, die de Christennaam dragen maar de Christus naar de Schriften loochenen, ook de Christennaam varen lieten en uit pure consequentie tot het Heidendom terugkeerden. Daar zijn er, die er vermaak in scheppen, om met de zweep der „Consequenzmacherei” de Ethischen de weg der Modernen en de Modernen de weg der Socialisten en de Socialisten de weg der Nihilisten en Anarchisten op te drijven. Maar roeping van de dienaar des Evangelies is, om te redden wat er nog te redden valt, en in de vele inconsequentien nog een zegen

en bewijs van Gods wederhoudende genade te zien.”¹⁾

In verband met dat zogenaamde „ethisch conflict” drong zich ook nog een andere vraag op. Deze namelijk: Wanneer men, veelal op ontoelaatbaar generaliserende en globaliserende manier, over dit „ethisch conflict” sprak, waarom en waartoe deed men dat? Kwam men daartoe gedrongen door een vurige liefde tot hen met wie men zo vaak en zo lang aan één Avondmaaltafel aanzat? Of hanteerde men dat „conflict” hard, verbitterd, of zelfs met vreugde omdat men zo eigen positie verstevigen kon? Hoe zwarter de „tegenstander” wordt hoe blanker men zelf voor de dag komt. En hoe dieper de kloof is die „hen” van „ons” scheidt hoe makkelijker men eigen houding en isolement rechtvaardigen kan. Indien met het „ethisch conflict” op laatstgenoemde wijze wordt geopereerd krijgt dit een demonisch karakter!

Hoe Schilder in concreto oordeelde over deze kwestie blijkt duidelijk uit de adviezen die hij gegeven heeft. Bij voorbeeld bij de oprichting van het Geref. Maatschappelijk Verbond en het Geref. Sociaal en Economisch Verband. De voorzitter daarvan, P. Groen, schreef daarover in „Ambt en Plicht” eens het volgende:

„Men werpt ons wel tegen: gij mensen van de gereformeerde organisaties wijst iedereen vierkant de deur, die geen lid is van een vrijgemaakte kerk. Wij verbazen ons steeds weer erover, dat men blijkbaar zo slecht kennis neemt van hetgeen wij voorstaan en daarover publiceren. Wat het G.M.V. betreft en ook wat aangaat het Gereformerd Sociaal en Economisch Verband, met welke specifieke bezinnings- en studieorganisatie wij nauwe betrekkingen onderhouden, is deze tegenwerping beslist onwaar en strijdig met de feiten.

Reeds vrij spoedig na de oprichting van het G.M.V. en G.S.E.V. bereikten ons aanvragen tot lidmaatschap van aanhangers van de gereformeerde belijdenis uit de kring der Hervormden, Christelijke Gereformeerden en Synodaal Gereformeerden. Bij het bepalen van onze gedragslijn hebben wij toen ook de mening gevraagd van wijlen prof. dr. K. Schilder. Deze waarschuwde ons toen nadrukkelijk ervoor, hen, met wie wij niet stonden in ongebroken kerkelijke gemeenschap, zonder meer af te wijzen. Hij wees daarbij erop, dat velen, met wie wij vroeger in één kerkverband leefden, misleid waren door de handelingen hunner synoden in de voorgaande jaren en in verwarring waren gebracht. Hij raadde ons aan, bij iedere aanvraag van die zijde ons te vergewissen, hoe men stond tegenover deze synodebeslissingen en -uitspraken. Mocht men met deze zaak moeite hebben en nog niet tot klaarheid zijn gekomen, dan beval hij toelating tot het lidmaatschap aan. Prof. Schilder merkte daarbij op, dat wij zelf ook nog lang niet met alles klaar waren in ons leven. Dit kwam geheel overeen met de gedachten, die wij zelf over deze zaak ons hadden gevormd. Laat ons tevens daarbij in ootmoed denken, dat wij het in de laatste jaren de van ons kerkelijk gescheiden levende belijders nu ook niet bepaald gemakkelijk hebben gemaakt door onze onderlinge kwesties en verdeeldheden, kerkelijk de koers op ons te bepalen.

Alleen daar, waar ten aanzien van het gescheiden kerkelijk leven een onverschillige of positief aanvaardende houding wordt aangenomen, zullen wij samenwerking moeten afwijzen. Zo hebben wij gereformeerde belijders, die (nog) niet met ons kerkelijk samenleefden, uit de kringen der Hervormden, Christelijke Gereformeerden en Synodaal-Gereformeerden, die van een bezwaarde gezindheid blijk gaven en die de grondslag en doelstelling van het G.M.V. aanvaardden, als leden onzer organisatie ingeschreven.”²⁾

Wat prof. Schilder inzake de zo juist genoemde organisaties adviseerde lag geheel in de lijn van wat hij ook vóór 1944 dien-aangaande had betoogd.

In de jaren vóór de tweede wereldoorlog waarschuwde hij namelijk voortdurend voor een „zogenaamde interkerkelijkheid” die destijds in veel christelijke organisaties in praktijk werd gebracht.

Deze kwasi-interkerkelijkheid bestond in concreto daarin dat men in dergelijke organisaties, speciaal als het ging om de verkiezing van bestuursleden en de benoeming van allerlei functionarissen, vóór alles rekende met de onderscheidene kerken waaruit de leden van de desbetreffende organisaties werden gerecruteerd. Men vroeg met het oog daarop niet in de eerste plaats naar de bekwaamheid van de geadigden maar naar hun kerkelijke status. Niet de trouw aan de grondslag en de kennis en kunde om de doelstellingen der organisaties te verwerkelijken bepaalden in eerste instantie de keuze van de mensen die in het werk der organisaties betrokken zouden worden, maar wel hun al of niet behoren tot een bepaalde „kerk”.

Door deze wijze van doen werden de verschillende kerkelijke instituten door deze organisaties in feite als legaal erkend. Ze waren daarin immers, soms zelfs krachtens een reglementaire bepaling, officieel — veelal ook „evenredig”! — vertegenwoordigd. Men zag de leden ervan vóór alles als leden van een bepaalde „kerk”. Het gevolg hiervan was dat ook in het verband der desbetreffende organisaties de kerkelijke scheidslijnen nog eens extra scherp en officieel werden geaccentueerd en daardoor en zo de kerkelijke verdeeldheid werd gecontinueerd en gestabiliseerd.

In wezen was deze „interkerkelijkheid” evenwel niets anders dan „een doodgewone, al meer zich vermechaniserende, „véelkerkelijkheid”.

De echte *inter*-kerkelijkheid, betekent immers, „dat men „tussen” de kerk(instituut)en „dóór”gaat, dat men niet rechts of links naar zo’n kerkinstituut ziet of daarheen afwijkt, dat men dus ook niet angstvallig uitrekent, of wel uit elk kerk-deurtje nu juist net precies het notariëel-vastgestelde aantal deputaatjes uit komt wippen, om onze feestelijke optocht mee te helpen vormen”.

Neen „die echte *inter*-kerkelijkheid betekent, dat men zich eenvoudig vraagt, wie voor het *eigen werk* van een bepaalde niet-kerkelijke kring het meest geschikt, of historisch het eerst aangewezen is, en dat men dus zijn administratie niet voert, onder kerkelijk, doch onder het bepaalde, eigen verenigingsaspect. Voor „vereniging” kan men natuurlijk ook iets anders lezen; b.v.: „partij”, of „groep”, of „club”, of „blad”. Dat secure geréken evenwel heeft met *interkerkelijkheid* niets te maken. Het is doodgewone *veel*-kerkelijkheid. Het is *niet* een *tussen-de-kerken-doorgaan*, doch een *allekerken-dóórgaan*. Precies andersom dus. Het is een accentueren van elk kerk-lijntje in een *niet*-kerkelijk lichaam.”

In de grond der zaak is deze „zogenaamde interkerkelijkheid” niet anders dan kerkisme. „Ja, kerkisme! Want met al dat gereer over ons eigen „kerk-instituut”, dat dan met kracht en geweld zijn contouren moet kunnen aftekenen als de Calvéfabrieken in Delft het bij avond plegen te doen (behalve als de lampjes stuk zijn), blijft toch maar de grote brandende vraag onbeantwoord, hoe het met de kerk moet, hoe men Gods wil in de openbaring van de „una sancta” zelf heeft te gehoorzamen. Als maar onze mannetjes er zitten! Of het gehalte van offeraars en zwoegers voor de waarheid en de wet Gods er onder lijdt, dat maakt minder verschil (hoewel zulk zwoegen en offeren primaire kerk-aangelegenheid zou moeten zijn).”

Het bedrijf van de mensen die door mid-

del van deze kwasi-interkerkelijkheid de positie van „hun kerk” verstevigen, haar invloed vergroten en haar bloei bevorderen willen heeft evenwel „met de Kerk van Christus niets te maken”.

Prof. Schilder toont dat aan door in dit verband te wijzen op de N.C.R.(adio)V. en de A.R. partij.

Hij schreef met het oog daarop: „Het is eenvoudig *ridicूल*, te eisen, dat er b.v. in de N.C.R.V. precies evenveel Gereformeerden als Hervormden moeten zitten. Of, dat b.v. in de A.R. partij procentsgewijs evenveel Hervormden moeten zijn vertegenwoordigd als hun getal-sterkte aangeeft bij de volkstelling, beperkt dan tot de partij.”

Met het oog op organisaties als de genoemde moet men een geheel andere vraag stellen dan die naar het getal van de verschillende soorten kerkleden, welke daartoe behoren!

Deze vraag namelijk: „Wat is in deze verbanden het principiële verschil tussen Hervormden en Gereformeerden (en anderen)?”

Deze vraag besprekend merkt Schilder dan het volgende op: „Laat men nu eens nuchter nadenken: in de N.C.R.V., in de A.R. partij, worden alle leden (Hervormden en Gereformeerden) „ondersteld” (!) over de grondslag der partij (b.v. over het God-zijn van Christus, of over de Schrift als Gods Woord) *gelijkelijk te denken*. Al die Hervormden dus, die *daarover anders* denken, kunnen *vanwege de grondslag* niet mee doen in de N.C.R.V. of de A.R. partij. Er blijft dus *binnen* gezegde vereniging of partij slechts dit verschil over, dat de een (die Gereformerd is) niet de ander (die Hervormd is) het *wèl* eens is inzake Christus' godheid of de Schrift als Gods Woord, doch over de *p u u r - k e r k r e c h t e l i j k e* kwestie hoe men „de kerk” regeren moet (al of niet met leervrijheid, collegialistisch, presbyteriaal, met geduld en hoop op latere betering, dan wel door dagelijkse gehoorzaamheid) verschil van mening heeft.”

Na dit vooropgesteld te hebben gaat Schilder als volgt verder: De Hervormden „moeten het mij ten goede houden (en de Gereformeerde lieden, die in de praktijk precies zó doen, moeten het ook): dat ik voor de zuiverhouding van het *eigensoortige* leven van N.C.R.V. en A.R. partij van *veel meer belang* acht, te vragen, wat iemand denkt over de *dogmatische* kwestie van Schrift en Christus, dan over de *kerkrechtelijke* vraag, hoe men meent, dat 't kerkelijk instituut ingericht moet zijn. Temeer, omdat alle Hervormden in de N.C.R.V., enz. hun kerkelijk standpunt (hetzij theoretisch, hetzij praktisch) delen met duizende mensen, die over de grote levens- (en verenigings- of partij-) vragen fundamenteel anders denken dan zij; temeer ook, omdat zij inzake de historische successie (der nationale Kerk) voor een *deel* (!) een *Roomse* redenering volgen (de successie van *zichtbare* gebouwen b.v. en personen, niet de *leer*); en eindelijk ook... omdat het vermoeden niet al te absurd is, dat vele Hervormden buiten N.C.R.V. of A.R. partij nog nooit hebben nagedacht over het fijne puntje, dat ze eigenlijk in geding brengen (de kerkregeringskwestie).”

Schilder besloot zijn uiteenzettingen over de valse en de ware interkerkelijkheid met deze woorden: „Laat men niet langer knoeien, niet langer interkerkelijk noemen, wat puur kerkistisch is, of wordt, en laat men begrijpen, dat de kwestie van de wijze-van-kerkinrichting wel een kerkrechtelijk vraagstuk, doch géén *verdelings principe* aangeven kan voor N.C.R.V. of A.R. partij of zo.”

„Wie in zulke z.g. „interkerkelijke” lichamen naar voren geschoven wordt, die overkome zulks vanwege zijn uitblinken op dat *speciale* levensterrein, dat het *Eigen* der partij of der vereniging is. De kwestie tot

welke kerk hij behoort is *daar* bijzaak. Vandaag kan het percentage zó zijn, morgen anders.”³⁾

Men bedenke bij de overweging van dit alles, dat Schilder meermalen verklaarde dat hij ná 1944 dezelfde was gebleven die hij vóór dat jaar was. En — dat hij daarvoor God dankbaar was.

Zo worstelde Schilder, zowel vóór als ná 1944, voor een samengaan en samenwerken overall waar dat in trouw aan de Schrift en de confessie mogelijk was. Het voorstaan van alle mogelijke verschillende opvattingen, meningen, ideeën door broeders mocht daarvoor geen verandering vormen.

Zelf gaf hij daarvan een prachtig voorbeeld. Ik denk dit zeggend vooral aan zijn omgang met de collega's aan de Kamper School na de vrijmaking. De hoogleraren van toen vormden in persoon, karakter, theologische instelling een inderdaad bont gezelschap! Over heel veel dingen dachten zij verschillend. Maar de eenheid en eensgezindheid werd daardoor in 't minst niet verstoord. Integendeel, zij werd daardoor, vooral ook door het optreden van prof. Schilder, juist boeiend en vruchtbaar.

Laat ik om dit te illustreren nog eenmaal Schilder zelf het woord geven. Ik heb het oog op wat hij schreef naar aanleiding van de eerste rectorale oratie van prof. Jager. Groter contrast dan tussen Schilder en Jager was moeilijk denkbaar. Vooral ook in de aanpak van theologische en kerkelijke kwesties. Maar prof. Schilder aanvaardde hem ten volle en con amore en in alles als broeder-collega-vriend. Hij *dwong* — het woord is niet te zwaar — onze schrijfschuwe nieuwtestamenticus aan de arbeid voor Schilders Reformatie mee te doen.

In een bespreking van Jagers rede, handelend over: „Dood voor de zonde, levend voor God in Christus Jezus” (enkele opmerkingen over Rom. 6 : 1-14) wees Schilder er o.a. op, dat er „onzegbaar veel” opvattingen zijn ten aanzien van dat „met Christus één worden in zijn dood en ook in zijn opstanding”. Zonder enige moeite kan men zich realiseren dat daarmee samenhangt de

vraag: wat is hier de betekenis van het *sacrament*? En: wat is been van zijn been? En: wat betekent: Hem *in* zich hebben en met Hem één geworden zijn?

Welnu, zo gaat Schilder dan verder: „prof. Jager heeft, geheel in overeenstemming met de in zijn dissertatie getrokken lijn, Romeinen 6 in nauw *verband* met Romeinen 5 laten staan, en kwam tot de conclusie, die ook ons voor alle schriftuurlijk denken zo van betekenisvolle werking dunkt te zijn: *alleen maar door het geloof*, dat het *Woord* aanvaardt, zijn deze dingen reëel, en alleen *in* het geloof zijn ze dat.”

We behoeven niet te verzekeren, zo ging Schilder verder, „dat wij met deze bijdrage tot de ontwikkeling — d.i. verheldering en zuivering — van ons gereformeerde denken en belijden dankbaar zijn, en dus óók deze rede dankbaar hebben aangehoord; ook al in het besef, dat de samenwerking in Kampen zo heerlijk zich opendoet, en dat, bij de hartelijke begeerte, om daarin elk voor zich zijn aandeel te hebben, tot nu toe daarvan alleen maar verblijdende resultaten te aanschouwen gegeven zijn.

Moge dit zo blijven — zo was Schilders wens en bede — en moge prof. Jager in zijn betekenisvolle arbeid aan de School bij de voortduur worden gesterkt voor de aanvaarding der zware taak die ook op zijn schouders rust.”⁴⁾

Zo schreef Schilder drie maanden voor zijn heengaan.

C. V.

¹⁾ **Roeping en wedergeboorte**, Kampen 1903, blz. 183; vgl.: **Verzamelde Opstellen**, Kampen, 1921, blz. 29: „Zolang anderen nu, die van ons verschillen, aan de Christennaam waarde hechten, is er geen reden, om hun die te betwisten en hen met de zweep der consequentie op het pad der negatie voort te drijven. Veeleer beaamt het dan, om hen aan de Christennaam vast te houden en hen terug te leiden tot de volheid van waarheid en leven, welke in die naam besloten ligt.”

²⁾ **Opbouw**, 3e jaarg., no 5, 1 mei 1959.

³⁾ **De Reformatie**, 14e jaarg., no 6, 10 nov. 1933.

⁴⁾ **De Reformatie**, 26e jaarg., no 11, 16 dec. 1950.

Laatste woorden

In het stukje van de vorige week noemde ik even het einde van Calvijn en van Luther. Beiden klaagden over hun zonden en roemden in God genade. Dáárop alleen was hun hoop gevestigd. Ze waren klein voor God. En verhieven zich dus ook niet boven anderen. Wie van genade alleen leeft kán zich niet verheffen boven anderen, maar slechts in Gods gunst roemen.

Intussen heb ik Calvijns testament en z'n laatste woorden nog eens nagelezen. Ik kan niet nalaten ze hier over te schrijven. Mogelijk kunnen ze dienen om ons het „Wij Calvinisten”! wat af te leren. Hier volgt het testament:

„In de Naam van God. Ik, Jean Calvin, dienaar van Gods Woord in de kerk van Genève, voel me door verschillende ziekten zo aangetast, dat ik niet anders kan denken, dan dat God me spoedig thuis wil halen uit deze wereld, en ik heb daarom het besluit genomen, een testament en een laatste wilsbeschikking schriftelijk te doen opstellen in de volgende vorm:

Vooreerst dank ik God, dat Hij medelijden heeft gehad met mij, zijn arm schepsel, en mij getrokken heeft uit de afgrond van de afgoderij, waarin ik vast zat, om mij tot het licht van het evangelie te trekken en mij deel te doen hebben aan de zaligmakende leer, wat ik niet waard was; Hij heeft ook Zijn barmhartigheid verder uitgestrekt en mij met al mijn zwakheden en gebreken gedragen, waarmee ik honderdduizendmaal verdiend had, door Hem verworpen te worden. En niet alleen dat, maar ook nog meer: Hij heeft Zijn genade zo ver aan mij bewezen, dat Hij mij en mijn werk tot verbreiding en verkondiging van de waarheid van Zijn Evan-

gelie gebruikt heeft. Daarom verklaar ik, dat ik leven en sterven wil in dit geloof en geen andere hoop en vertrouwen heb als daarop, dat Hij mij in genade aangenomen heeft, waarop al mijn zaligheid rust; ik neem de genade aan, die Hij mij in onze Here Jezus Christus bewezen heeft en steun op de verdienste van Zijn lijden en sterven, opdat daardoor al mijn zonden begraven worden; ook smeek ik Hem dat Hij mij wassen en reinigen wil door het bloed van deze onze grote Verlosser, dat voor arme zondaren vergoten is, opdat ik verschijnen kan voor Zijn aangezicht, Zijn beeld vertonende.

Ik verklaar ook, dat ik naar de mate der genade, die Hij mij verleend heeft, mij heb ingespannen, Zijn Woord zuiver te verkondigen in preken en geschriften en de H. Schrift getrouw uit te leggen. Ook heb ik in alle twisten, die ik met de vijanden der waarheid had uit te strijden, list noch spitsvondigheid gebruikt, maar ben steeds eerlijk te werk gegaan in de verdediging van Zijn zaak. Maar ach, het willen dat bij mij was, en mijn ijver, als ik het zo zeggen mag, waren zo koud en laf, dat ik mij recht schuldig gevoel in alles en overall, en was er niet Zijn oneindige goedheid, zo zou al mijn hartstochtelijk streven niets dan rook zijn geweest; ja, de genadegaven, die Hij mij verleend heeft, maken mij nog schuldiger; daarom blijft alleen mijn toevlucht, dat Hij de Vader der barmhartigheid is en Zich ook als de Vader van een zo ellendig zondaar tonen en bewijzen zal.

Voor het overige is het mijn wens, dat mijn lichaam na mijn dood begraven wordt op de gewone wijze, en zo wil ik op de dag van de zalige wederopstanding wachten.”

De dan volgende "beschikking" over het beetje have en goed, dat God mij gegeven heeft" laat ik nu rusten. Uit het bovenstaande is duidelijk, dat Calvijn gestorven is als een ellendige, die alles alleen van Gods genade verwacht. Daar kunnen „Wij Calvinisten" nog wel wat van leren, meen ik. En ook wel van de wijze waarop Calvijn naar zijn wens is begraven. Ik lees bij Dr. L. Praamsma, Calvijn, tweede druk, Wageningen op blz. 254: "De volgende dag reeds werd hij in een eenvoudige kist zonder enige praal of pracht op het kerkhof Plainpalais begraven. Hij had geen grafsteen gewenst en men wist in later dagen niet meer precies te zeggen, waar zijn gebeente rust".

Geheel in overeenstemming met bovenstaand gedeelte uit het testament is het volgende uit z'n afscheidsrede, gericht tot de predikanten van Genève: "Ik heb veel gebreken gehad, die ge hebt moeten verdragen; en alles wat ik gedaan heb, is in de grond der zaak niets waard. De goddelozen zullen zich weliswaar van dit woord meester maken om het te verdraaien; maar toch herhaal ik het nog eens: alles wat ik gedaan heb is niets waard en ik ben een erbarmelijk schepsel. Slechts dit mag ik van mij zeggen, dat ik te allen tijde het goede wilde, dat mijn gebreken mij altijd mishaaagd hebben, dat de wortel van de godsvrucht in mijn hart was. Vergeef mij terwille van dit goede voornemen, zo smee ik u, al het verkeerde en gebrekkige,

met name mijn oplopendheid, heftigheid en neiging tot toorn; en waar u omgekeerd iets goeds hebt waargenomen, neemt dat aan en volgt het na".

Als ik het bovenstaande overweeg, dan komt de gedachte bij mij op, dat Calvijn niet blij geweest zou zijn met de naam Calvinisten. Evenmin als Paulus blij was, toen er in Corinthe een Pauluspartij ontstond. En Luther, die zijn leven eindigde met de woorden: "Bedelaars zijn we, we zijn bedelaars", zou wel niet bekoord zijn door de naam Lutheranen. We zullen die namen wel niet uit de wereld kunnen helpen, maar met het gebruik moeten we maar voorzichtig zijn. Laten we maar eenvoudig christenen zijn. Dat is al moeilijk genoeg. Maar het is ook genoeg.

Een andere gedachte, die bij mij opkwam was deze. Op hun sterfbed worden alle christenen klein voor God en zoeken ze verzoening met broeders, tegen wie ze tijdens hun leven soms fel streden. Ik las vandaag hoe Kuyper en Lohman tegen het einde van hun leven zich met elkaar verzoenden. Ze hadden tijdens hun leven behoorlijk en soms onbehoorlijk gevochten. Wij vechten soms behoorlijk en soms onbehoorlijk. Zouden we niet wat meer denken aan ons sterfbed?

H. J. Jager

Zuivering en loutering

Indertijd heb ik in het maandblad "Ruimte" (juli '57) een vergelijking getrokken tussen de theoloog K. Schilder en de auteur S. Vestdijk en daarbij aangestipt hoe beiden hebben gestreden tegen een bepaald soort hervormde theologen. De grote Simon had hen o.m. toegevoegd:

"Wanbegrip, specialistische hoogmoed, pathetische of jolige minachting, denkfouten, slecht lezen, helemaal niet lezen, vergeten of verwaarlozen van definities, het negeren van zakelijke weerleggingen. Dit alles **moet** op de een of andere wijze samenhangen met de gewoonte in iets te geloven waarvan de kritische stem van het geweten in ieder onzer zegt, dat het niet bestaat, of, laat ik mij voorzichtiger uitdrukken: dat het evengoed niet als wel zou kunnen bestaan. Onwaarachtigheid in het groot leidt tot onwaarachtigheid in het klein".

Vestdijk betreft dit dan op de metaphysische projectie (het maken van een god naar ons beeld), een idee welke ik in genoemd artikel afdoende meen te hebben weerlegd.

Toch moet ik aan deze passage denken zo vaak mij artikelen en contra-artikelen uit onze kring onder ogen komen. Tijdens het lopen van deze tiendelige reeks is al menigeen in de pen geklommen om mij te kapittelen, hetzij in een persoonlijk schrijven, hetzij in een (voorbarig) artikel. Slecht lezen en onbeweerde-dingen-naar-binnen-lezen was daarbij nogal eens aan de orde.

Nu gaat het niet om mij, het gaat erom dat zulke methoden herhaaldelijk in onze polemieken opduiken. Vooraanstaande mannen in onze kerken, tegen wie de goedgelovige kerkleden in overdreven bewondering opzien, mensen die het kerkvolk oproepen om trouw te zijn, om de wacht te betrekken bij de belijdenis en bij vrijgemaakte verworvenheden worden erop betrappt, dat zij onverhoord veroordelen, valse beschuldigingen inbrengen, ja soms met beweringen aankomen die ronduit leugenachtig zijn. Elke scribent in "Opbouw" en ook in "Contact" (dat overigens best zichzelf verdedigen kan), wordt met deze gesystematiseerde onwaarachtigheid bedreigd. Heeft niet ds. Visee in onze kolommen niemand minder dan br. A. Zijlstra op zijn oude dag moeten voorhouden dat hij niet alleen de belijdenis moet voorstaan maar ook doen, nl. dat ik niemands woorden verdraai? En er zijn veel meer voorbeelden te noemen. Ik wil met nadruk stellen dat ik deze artikelen niet geschreven heb om bijvoorbeeld ds. Telder te verdedigen inzake zijn opvattingen omtrent de menselijke ziel, noch wilde ik het G.P.V. een klap verkopen ten bate van de A.R.P., laat staan iemand pogen te bewegen geen vrijgemaakte school te stichten. Neen, het gaat mij hierom, dat onze kerkmensen, allemaal en niemand uitgezonderd, oog krijgen voor de werkelijke problemen welke onder ons bestaan en waarvan de gevolgen schrikbarend zijn.

Zijn er in onze kerken mensen die menen deze kerken te moeten zuiveren, zoals grote politieke partijen in dictatoriale staten hun gelederen menen te moeten uitdunnen, dan zullen wij daartegen ageren, omdat de nood ons is opgelegd van de christelijke vrijheid voor te moeten staan. En dan kijk ik niet naar opvatting zus of mening zo, maar dan lette de rechtvaardige op de **methoden** en op de **motieven** van deze heren. Want ook hun slechte methoden en hun verderfelijke motieven behoren bij hen tot de eenheid des levens.

En telkens weer zien wij deze "leiders" ten prooi vallen aan de methoden als door Vestdijk gesignaleerd. De verdediging van zaken welke evengoed wel als niet kunnen bestaan (bijv. de onsterfelijke ziel of leven tussen sterven en opstanding) brengt mee dat de hele verdediging iets echts en iets onechts (vlak naast elkaar) krijgt. En wat van dit voorbeeld geldt dat geldt ook van andere: politieke roeping volbrengen door partijvorming, trouw zijn door een zeker dagblad te lezen, het al of niet verplicht zijn tot het indienen van een gravamen, al deze dingen maken zo moede omdat het waarachtigheidsgehalte der beweegredenen en der argumenten af en toe bedenkelijk gering blijkt. Er komt vaak zveel vlees en wereld bij, dat alle vrijgemaakten mogen bidden: "Ach help ons dan en **maak** ons vrij!"

De door mij gewraakte manier van voorlichten en argumenteren is vaak door en door **verbalistisch**, wat ook niet anders kan wanneer een hoogleraar of predikant of journalist zich als universeel voorlichter opwerpt. Op veel van wat zij schrijven is van toepassing wat door Kees Stip aan onderstaande papegaai werd toegedicht:

Zó wetenschappelijk verantwoord
Weet een papegaai te Zandvoort
Een spraakgebrek te simuleren
Dat het een ieder moet frapperen
Dat hij daar niet reeds lang en breed
Een simuleerstool in bekleedt.

Ja, simuleerstoolen worden bezet door menige voorlichter die tranen in de ogen krijgt (van dankbaarheid, niet van smart vanwege de breuke Sions) wanneer een Synode de rechterstoelen bezet en wordt gesloten nadat voorbarig werd geconcludeerd tot zegenrijk werk en nadat de leden van dezelfde club elkaar hebben bedankt en geprezen. Simuleerstoolen worden bezet door mannen die denkfouten maken, slecht lezen, definities verwaarlozen en zelf een definitie aandragen voor een rapport van een particuliere Synode, een rapport dat door brave brabanters, limburgers en zeeuwen wordt ondertekend omdat die dominee, van wie men zegt, dat hij zo knap en belezen is, het heeft opgesteld.

Men werkt dan niet met de eigen kritische zin

- wat toch een vereiste is onder protestanten - maar men werkt met een schablonen die niet past.

Het **wanbegrip** uit zich ook hierin en voorts in zo menige verdediging van wat men aangevochten waant. Wil een eenvoudige broeder zich in de strijd mengen, tien tegen één dat hij met specialistische hoogmoed wordt bejegend, of, wat nog erger is, met pathetische minachting, zo in de geest van "spuit" elf geeft ook eens water". Het is dan alles dominocratie en personalisme en de heren die zich hier stelselmatig tegen keren vechten daardoor tegen het eigen onbewuste, dat nog zit vastgekleefd aan de trits rooms, hervormd en synodaal. Men wil die onbewuste kern niet zien, men wil helemaal niet zien dat men zelf op basis daarvan ontrouw zou kunnen worden en vandaar dat men al deze gevaarbrengende zaken projecteert op de vijanden, buiten en nu ook binnen de eigen kerk.

Welja, onze theologen kennen blijkbaar niet het meesterwerk van dr. Oskar Pfister: "Das Christentum und die Angst" - Artemis-verlag-Zürich. Laat mij daaruit eens wat, vertalend, citeren. "Alleen de leer omtrent de zielsziekten maakt het ons verklaarbaar dat de godsdienst der liefde - ofschoon zij soms heerlijke bloesems en vruchten voortbracht - onvruchtbare twisten, van haat vervulde twistgesprekken en "geloofs-oorlogen" - elke geloofs-oorlog is in feite een ongeloofoorlog - en andere tegen-christelijke gegevens opnam en ruimte verschafte, terwijl de liefde over het geheel genomen ledig heen ging, wat des te meer verbaast met het oog op de stichter en het voorbeeld Christus en wat Deze heeft gesproken omtrent de kenmerken der liefde". Zijn verhelderend betoog komt kort en goed hierop neer, dat, zodra de basis der belangeloze liefde in het contact met de naaste verlaten wordt, de lege plaats wordt ingenomen door wantrouwen en dwanggedachten, welke het individu via de weg van formele en formalistische redeneringen voor zichzelf en voor anderen poogt te rechtvaardigen.

Ook nu zal men wel weer vreemd tegen dit artikel in deze reeks aankijken. En velen zullen geneigd zijn, wat ik opmerkte en aanhaalde te schrijven op de rekening van een ongodist als Vestdijk en een bijna-vrijzinnige als Pfister en men zal wanen dat deze slechts onwaarheden kunnen debiteren. Aan zulk een dwaling is wel eerder een echte Judaïst ten prooi gevallen. Wij lezen in 2 Kronieken 35 over het einde van koning Josia die indertijd ook een grote reformatie bewerkstelligde: "nadat Josia dit alles had gedaan om de tempel te herstellen, trok Necho, de koning van Egypte op om te strijden bij Karke-mis aan de Eufraat en Josia trok uit, hem tegemoet. Toen zond hij boden tot hem, die zeiden wat heb ik met u te maken, koning van Juda? Het gaat thans niet tegen u, maar tegen het huis, waarmee ik in oorlog ben, en God heeft mij gezegd, dat ik mij haasten moet. Staak uw verzet tegen God die met mij is, opdat hij u niet verdelge. Doch Josia... luisterde niet naar de woorden van Necho, die uit de mond van God kwamen en bond de strijd aan in de vlakte van Megiddo. Toen raakten de schutters de (vermomde) koning Josia..."

Dit is een ontdekkende passage. Zeker, ik weet wel dat in onze nieuw-testamentische bedeling God alleen tot ons spreekt door de Schrift en dat een farao niet zo maar op één lijn is te stellen met een ongelovige auteur en een matig-rechtzinnige theoloog. Maar dit neemt niet weg dat mensen die niet de Waarheid omhelzen wel waarheden kunnen mededelen en ook dat mensen die de Waarheid zeggen lief te hebben met onwaarheden kunnen aankomen. En in het gewone praktische vlak: wanneer een specialist bij u een bepaalde ziekte constateert is uw eerste vraag toch ook niet of de man gelovig of ongelovig is? Zoiets gaat pas meespreken wanneer hij aan uw ziekbed behalve lichamelijke zorg ook zielszorg begeert te verrichten, of juist geestelijk-religieuze steun wil verlenen.

Waarmee maar gezegd wil zijn dat vele vrijgemaakten er goed aan zullen doen deze opmerkingen niet af te doen met pathetische of jolige of voor mijn part geërgerde minachting.

Het feit ligt daar dat onze kerken ziek zijn, door en door ziek, doodziek. Omdat wij de basis van liefde en vertrouwen verloren hebben, omdat wij een evangelische liefdeleer hebben inge-ruild voor een kantiaanse gebiedende wijs, omdat wij elke innerlijkheid van ons zieleleven schuwen alsof die op zichzelf ons reeds naar mystiek zou voeren, omdat wij er aan gewend

zijn geraakt onze broeders en zusters niet te beoordelen naar hun persoonlijke hoedanigheden in al hun vallen en opstaan, maar naar wat zij kunnen reproducieren van wat onze leiders ons voorhouden aan gebod en regel en op regel op staatkundig en maatschappelijk terrein.

De zuivering die zich allerwege aan het voltrekken is, volgens het vaste programma dat iets in de wortel moet worden weerstaan en dat de vrijmaking en de belijdenis "in beginsel" worden losgelaten, dient plaats te maken voor een loutering, waarbij heel ons eigen hebben en houden eens op tafel moet komen en uitgesteld voor het alziende oog van Hem, die redenen uit zichzelf nam om ons te rechtvaardigen.

In een slotartikel hopen wij een klein overzicht te geven van het tot nu toe behandelde, dus van de reeks welke begon met "Vormen van vooroordelen".

Rotterdam.

P. A. Hekstra

Kerkelijk Leven

Dat griekse woord staat in 1 Petrus 4:15. Het wordt in de Statenvertaling weergegeven door: „iemand, die zich met eens anders doen bemoeit”. In de vertaling van het Bijbelgenootschap met: bemoeial. De lutherse nederlandse vertaling heeft: „een, die zich met vreemde dingen bemoeit”. De leidse vertaling: „een lastige indringer”. Prof. Brouwer: „een oproerling”. De r.k. Canisiusvertaling: „oproermaker”. De r.k. Willibrordusvertaling: „een aanbrenger”. Het laatste doet denken aan Schele Ebben uit een van de boekjes van W. G. van der Hulst. De duitse Luthervertaling geeft dat allotri-episkopos weer door: „jemand, der in ein fremdes Amt greift”: iemand, die zich inlaat met het ambt van een ander. Greijdanus (K.V.d.H.S.): iemand, die zich inlaat met eens anders zaken. Adolf Schlatter (Erläuterungen zum N.T. t.a.p.): onbevoegd ingrijpen in het rechtsgebied van een ander en zich heerschappij en macht over anderen aanmatigen.

Men ziet: keus genoeg.

Met de moeilijkheden, daaraan verbonden. Wat de fransen noemen: l'embarras du choix, of zoals de Duitsers zeggen: Wahl macht Qual. De oorzaak van de moeilijkheden ligt in het feit dat het woord slechts op deze plaats voorkomt in het N.T. Maar men heeft de keus: bemoeial, oproerling, aanbrenger, enz.

Intussen bij alle onzekerheden is men begerig op dit „allotri-episkopos” afgevlogen. In onze vrijgemaakte pers. Zelfs in officiële stukken als een uitspraak van de jongste classis Amersfoort, naar aanleiding van een bezwaarschrift van een broeder uit Baarn tegen zijn kerkeraad, die de schorsing en afzetting van ds. A. van der Ziel niet erkende. Volgens de classis zou die raad de zonde bedreven hebben waarvoor we allen in 1 Petrus 4:15 gewaarschuwd worden: hij zou zich hebben bemoeid met hetgeen des kerkeraad van Groningen-Zuid is.

Wat vreemde redenering!

Heeft soms de kerkeraad van Baarn ds. Van der Ziel afgezet? Indien dat het geval ware, dan zou hier inderdaad sprake zijn van zich bemoeien met eens anders doen, treden in eens anders bevoegdheid. Zoals bijvoorbeeld gebeurde op de generale synode van Rotterdam/Delfshaven, waar een adviseur der synode volgens de persverslagen als zijn oordeel ten beste gaf dat ook ds. L. L. van der Vliet behoorde geschorst te worden.

Wat deed echter de kerkeraad van Baarn?

Niet de zaken van de raad van Groningen-Zuid, maar zijn eigen zaken. Immers deze raad ontving van de raad van Groningen-Zuid een mededeling dat hij ds. A. van der Ziel uit het ambt had ontzet. De kerkeraad verwees daarbij naar een aantal uitspraken van de generale synode. Dat is van: de generale synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, waarvan de kerk van Baarn er één is. Mag de kerk van Baarn niet oordelen over uitspraken van haar eigen generale synode? Niet bij een volgende synode op revisie van die besluiten aandringen? Zoals meerdere kerken deden in de zaak van de afzetting van br. ds. S. J. P. Goossens? Wie sloeg er alarm toen bepaalde kerken ds. Goossens na zijn afzetting door de kerk van Zwolle lieten voorgaan in de dienst des Woords?

Indien de kerkeraad van Baarn zou gepoogd hebben de kansels van Groningen-Zuid voor ds.

A. van der Ziel te ontsluiten, dan zou hij zich inderdaad hebben gemengd in zaken die niet tot zijn bevoegdheid behoren. Maar als die kerkeraad de vraag overweegt of hij ds. A. van der Ziel nu ook van de Baarnse kansel weren moet, doet hij toch zijn eigen zaken? Precies zoals een andere kerk, die na het ontvangen bericht van de afzetting uit het ambt het besluit nam: „dus nodigen wij ds. A. van der Ziel niet meer uit”, haar eigen zaken doet.

Indien het metterdaad zo zijn zou, dat een kerk die van oordeel is dat de afzetting van ds. Van der Ziel ongegrond is en die dat ook uitspreekt, zich zou „bemoeien met eens anders doen” - 1 Petrus 4:15 -, dan is er in 1944 zwaar gezondigd. Toen hebben we tientallen schorsingen en afzettingen verworpen. Aan de lopende band.

Maar, zo zegt men, andere kerkeraden dan die van Groningen-Zuid zijn niet in staat de juistheid van deze afzetting te beoordelen. Men weet niet alles. Akkoord voor het moment. Maar wisten we het in 1944 alles? Van elke schorsing? Van elke afzetting? Men wist toen zo heel goed dat niet de generale synode dominee K. Schilder en dominee S. Greijdanus mocht schorsen (en afzetten), dominee C. H. Lindeboom en 28 ouderlingen in Kampen. Men wist dat dat alleen toekwam aan de kerkeraden van resp. Delfshaven, Paesens c.a., Kampen, gehoord het oordeel der resp. genabuurde kerken. Men wist dat het allemaal in strijd was met art. 79 k.o. Men zei en schreef: ook wie over deze schending van artikel 79 k.o. bezwaard is, „kerkrechtelijk bezwaard”, moet zich van zulke schorsingen vrijmaken. Maar men weet nu toch, men kan het toch weten uit de officiële stukken der generale synode, dat de kerkeraad van Groningen-Zuid art. 79 eenvoudig aan de kant schoof?

O, die dusgenaamde onwetendheid!

Als de broeders op de kerkeraadsvergadering, op de classis met de zaak van doen krijgen, weten ze niets. Geen goed en geen kwaad. Dan hebben ze over de vraag of er dan misschien toch met die afzetting iets mis is, géén oordeel: wij weten het niet. Dan zijn ze in het onzekere. Maar als de vergadering is afgelopen, de classis uiteengegaan, als dezelfde broeders achter het schrijfbureau zitten om artikelen te schrijven voor hun blad of een brochure, dan weten ze alles: dat ds. Van der Ziel een aanslag op de vrijmaking pleegde en dat het nu maar eens moest en moet uit zijn. Dan weten ze, dan bemoeien zij zich wél met hetgeen de groningse kerkeraad deed en prijzen het.

Is dat nog éérlijk werk?

G. Visee

MEDEDELING

Wederom werd mij een nummer toegezonden van het weekblad "De Reformatie". Wat is dat lang geleden. Sinds de tijd, dat ds. J. R. Wiskerke mijn spreken over de substantie van de catechismus maar raar vond en dat prof. J. Kamphuis mij iets inzake het ondertekeningsformulier voor predikanten onder het oog meende te moeten brengen. Lang geleden.

Maar daar bracht de post mij dan toch eindelijk weer eens een nummer van "De Reformatie". Ik was benieuwd. Daar zul je het dan toch hebben, dacht ik. Beter laat dan nooit. Dupliek van genoemde heren-broeders op mijn repliek. Nu zou ds. J. R. Wiskerke eens laten zien, dat mijn brochure over "De substantie van de catechismus" glad fout was. Of nu zou prof. J. Kamphuis eens met de stukken aantonen, dat niet hij maar ik dat ondertekeningsformulier had verhaspeld.

M'n hart bonsde wel een beetje. Een mens kan zich vergissen. Ik ook. En de heren-broeders hadden veel tijd gehad om een en ander geducht na te pluizen.

Ik opende "De Reformatie".

Ik sneed haar open en zocht.

Maar ik vond niets van wat ik verwacht had. Ds. J. R. Wiskerke kwam in nummer 5 (zegge en schrijve vijf) van een reeks mijn naam te noemen. Enfin, dacht ik toen nog: "Het zal wezen over mijn protest tegen zijn aanval op art. 1 van de Ned. Geloofsbelijdenis". Want heus, daar zou ik toch nog wel eens een goed woord over willen richten tegen ds. J. R. Wiskerke en ds. K. C. Smouter. Wel aardig om die twee eens naast elkaar te zien staan met hun kritiek op onze Ned. Geloofsbelijdenis. (Maar hun kerkeraden krijgen van mij hierover geen klaagbrieven, hoor.)

Ik keek verder. En daar kwam ik tot een droeve bevinding. Niets, dat op een dupliek leek op

mijn repliek. Niets over "De substantie enz.". Niets. Geen letter.

Neen, nu over het eeuwig leven. Midden in een reeks waarschijnlijk.

Zoiets is K.S. ook overkomen. Hij werd aangevallen. Hij gaf antwoord. Maar dan sprong zijn opponent weer op een andere tak. En K.S. maar weer geduldig repliceren. Als een ware doctor irenicus. Totdat het hem te bar werd en hij schreef: Eerst maar eens antwoord geven op mijn vroegere repliek. Eerst maar eens uw oude schuld betalen vóór u soms nieuwe maakt.

De broeders moeten mij niet kwalijk nemen, maar ik heb heus wel wat beters te doen dan mij naar hun luimen te schikken. Ik heb besloten op déze aanval niet in te gaan dan op zulk een tijd en zulk een plaats en vooral op zulk een wijze als mij het best past. Het gaat niet aan, dat mijn werkprogramma zo nu en dan maar door deze of gene wordt verstoord, die mij verder maar laat praten. Mijn geduld is uit.

C. Vonk

PERSSCHOUW

Kerkverband

In „Ons Kerkblad” van de Geref. Kerk van Krommenie schreef Ds Brink het volgende artikel, dat de overweging ten volle waard is.

Wij leven kerkelijk in vele opzichten in een soort crisis, waarvan niemand kan zeggen wat de uitkomst zal zijn. We komen gedurig in aanraking met de veel begeerde oecumene voor de kerk. Het streven is eenheid, samensmelting van alles wat nog op de naam Christelijke kerk aanspraak maakt. Natuurlijk worden daarbij de grenzen zeer verschillend getrokken. Hoewel hierover wel hard geroepen wordt, althans door sommigen, ben ik er nog niet in geslaagd een Bijbelse grond voor de z.g. oecumenische beweging te ontdekken. Zeker in Johannes 17 bidt de Here Jezus in het hogepriesterlijk gebed, „dat zij één zijn”, vers 11 en in vers 20 staat: „opdat zij allen één zijn” en in vers 22 nog weer: „opdat zij één zijn”. Maar daar tussen staat ook iets dat vaak vergeten wordt. Ik bedoel vers 17: „heilig hen in uw waarheid, uw woord is de waarheid”. Waar dit vergeten wordt, daar wordt het een eenheid welke niet is naar Gods Woord.

Bovendien wanneer we de praktijk zien uit de eerste Christelijke tijd, zoals die ons in de Bijbel beschreven wordt, dan merken we maar zeer weinig van de horizontale lijnen waarmee de gemeenten onderling zijn verbonden. Zeker ze doen elkaar de groeten, ze houden ook een collecte voor de gemeente van Jeruzalem en Paulus geeft opdracht dat zijn brief welke hij aan de gemeente van Laodicea geschreven heeft ook in de gemeente van Colosse moet gelezen worden en ook omgekeerd. Daarmee zijn we met onze schriftgegevens wat de onderlinge banden van de gemeente betreft ook aan het eind. Ik twijfel of we hier ook nog moeten noemen het feit dat de gemeente van Anthiochië een deputatie stuurt naar de Apostelen te Jeruzalem. Ze vragen de Apostelen om advies. Het kon toen nog, de apostelen, die immers geen opvolgers hebben, waren er nog.

Uit bovenstaande moet nu niemand de conclusie trekken dat ik tegen kerkverband ben. Maar wel krijg ik almeer bezwaren tegen de praktijk van het kerkverband zoals dat tegenwoordig ook onder ons misbruikt wordt. Als het misbruikt wordt, om elkaar om de oren te slaan, dan wordt het totaal fout. Hierbij moeten we ook opmerken dat hiërarchie, d.i. kerkelijke heerschappij, alleen maar geoefend kan worden door middel van het kerkverband. Daardoor alleen kunnen sommige personen proberen over alle kerken heerschappij te voeren en ook weer daardoor alleen kan de ene kerk heerschappij gaan voeren over anderen. We lezen in art. 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis „De merktekenen om de ware kerk te kennen, zijn: zo de kerk de reine predikatie des Evangelies oefent, indien zij gebruikt de reine bediening der sacramenten, gelijk ze Christus ingesteld heeft, zo de kerkelijke tucht gebruikt wordt, om de zonden te straffen”.

Als we deze dingen in onze belijdenis lezen, dan is het toch om te huiveren, als we lezen in de pers dat verklaard wordt, „een kerk mag niet langer meer als kerk van Jezus Christus worden aangemerkt wanneer zij niet geregeld afgevaardigden stuurt naar de vergaderingen der classis”. Of wanneer een kerkeraad een wat anders geformuleerde credentiebrieven voor die vergaderingen aan zijn afgevaardigde meegeeft. Of ook wanneer een enigszins ander ondertekeningsformulier voor ambtsdragers wordt gebruikt. Daardoor wordt het kerkverband mis-

bruikt en daardoor worden scheuringen veroorzaakt.

Daarbij is het dan niet meer de allesbeheersende vraag: „Wat zegt de Schrift?” En waar die vraag niet meer allesbeheersend is, daar gaat het natuurlijk scheef. Verstarring komt er, waar allerlei eisen geldigheid krijgen, welke niet naar Gods Woord kunnen gesteld worden. Scheuring, waar men zich tegen die eisen verzet. Zie daar kan het er toe komen, dat een kerk van Jezus Christus zegt: dan zie ik de noodzaak op ons zelf te gaan staan, hoe vervelend dat ook zijn kan, maar de rustige ontwikkeling der gemeente mag niet op die manier worden tegengestaan. Als dan een breuk geforceerd is en gevraagd wordt, „wijs ons nu aan, omdat wij daarbij betrokken zijn, en u ons dwingen wilt tot een keuze”, dan krijgt men te horen: „Dat zijn onze zaken, daar hebt u niets mee te maken”. Met zulke opmerkingen moeten zusterkerken tevreden zijn. Ze mogen zich er niet mee bemoeien, intussen allerlei particulieren, personen die geen ambt in de kerk uitoefenen bemoeien zich er wel mee en worden daarom geprezen. Zo wordt gerukt aan de fundamente van ons kerkverband en gezien de feiten, met succes.

Het is toch echt geen wonder, dat velen deze gang van zaken met grote zorg zien. Beseft men wel de ernst van de zaak wanneer gezegd wordt, deze kerk is geen zusterkerk meer, waarmee we kunnen vergaderen? Als zo'n kerk zich niet wil onderwerpen aan ons, dan moet ze de woestijn in. Geen kerk meer. Men schernt dan met de term, de zich nog noemende kerk van onze Here Jezus Christus.

Het wordt helaas al duidelijker dat op deze wijze grote verwarring gesticht wordt in de kerken van onze Here Jezus Christus. Verwarring zonder noodzaak.

Tot zover ds Brink.

De ellende is evenwel dat soms een aantal leden van een kerk de eenheid van de eigen kerk kapot maken door wat in andere kerken geschiedde te hanteren als een breekijzer om in die eigen kerk een scheuring tot stand te brengen! Soms met succes!

C. V.

KERKNIEUWS

Beroepen te Lemele-Lemelerveld: E. J. Oosterhuis te Doesburg-Doetinchem.

Bedankt voor Alblasterdam en Nieuw-Lekkerland: J. de Feyter te Berkum.

Utrecht. Zaterdag 26 maart werd te Utrecht de hoeksteen gelegd van de Jeruzalemkerk in Tuindorp-Oost, met de bouw waarvan vorig najaar een aanvang werd gemaakt. De heer Langetak, secretaris van de bouwcommissie belichtte de betekenis van dit gebeuren in een toespraak, waarin hij de bijbelse zin van de hoeksteen uiteenzette. Bij de steenlegging werd de troffel gehanteert door de wijkpredikant Ds. G. A. Hoekstra, die geassisteerd werd door de voorzitter van de bouwcommissie, de heer J. Schuurman en een ander lid der commissie. De fraaie, 70 cm. lange, 28 cm. hoge en 15 cm. dikke steen van vuurvaste chamotteklei is ontworpen door de heer Mobach en gebakken in de potterie van de fa. Mobach. Ds. Hoekstra sprak over de naam van de nieuwe kerk. Het jongenskoor o.l.v. H. Ramaker jr. luisterde de plechtigheid op met het zingen van enkele psalmen van Gelineau. Het kerkgebouw zal 340 zitplaatsen bevatten, welk aantal met nog 96 kan worden uitgebreid.

Kerkdiensten Schiermonnikoog en Texel. De kerkeraad van Dokkum maakt bekend, dat op paaszondag om 9.30 en 15 uur leedsdienst wordt gehouden in pensioen „Zonneweelde”. Op Texel worden met pasen geen kerkdiensten gehouden. Gasten kunnen de diensten in Den Helder bijwonen, die aanvragen om 9.30 en 17 uur in het kerkgebouw Palmstraat 7. Tussen de diensten kan men vertoeven bij gemeenteleden ter plaatse. Indien men zijn komst meldt aan br. L. de Vries, Merelstraat 16, Den Helder, wordt men gehaald van en gebracht naar de boot.

Geestelijke verzorging van varenden. De Raad der Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Feijenoord heeft een jaarlijks verslag doen verschijnen, van de arbeid onder varenden ter zee en op de binnenwateren.

1. In het uitgestrekte havengebied van Rotterdam Europoort werden in het afgelopen jaar 300 zeegaande schepen bezocht, waarop leden **onzer Kerken** in onderscheiden functie hun dagelijks werk verrichten. Deze bezoeken werden bijzonder op prijs gesteld. Met raad en daad werden de varenden waar nodig, bijgestaan. Met leetuurvoorziening en preken op recorderbanden werden goede resultaten bereikt. In enkele gevallen werd hulp verleend bij aanmonstering van jonge leden, die voor het eerst gingen varen.

GEREFORMEERDE PERSVERENIGING "OPBOUW"

Aan onze lezers.

Zoals de lezers van ons blad hebben kunnen lezen werd er op de laatste gehouden jaarvergadering van verschillende zijden op aangedrongen ons blad meer bekendheid te geven.

Door onderscheidene broeders werd n.l. opgemerkt, dat veel leden van onze kerken "Opbouw" niet kennen. De bezoekers van de vergadering voegden daarop de daad bij het woord. Een collecte voor een ruimere verspreiding van proefnummers van ons blad werd gehouden en deze bracht ruim f 1.250,— op. Vooraf had een broeder, die onbekend wenst te blijven toegezegd, een gelijk bedrag als de collecte zou opbrengen te zullen bijvoegen. Op deze wijze kwam ruim f 2.500,— bijeen.

Wij willen nu bij deze de abonnees van ons blad verzoeken, een opgave te doen van adressen waaraan naar hun oordeel gedurende enige tijd een exemplaar van "Opbouw" kan worden gezonden.

We mogen met dankbaarheid constateren dat het aantal abonnementen van "Opbouw" zich nog steeds in stijgende lijn beweegt. Maar we zouden tijdens de nieuwe jaargang gaarne ook allen bereiken die "Opbouw" nog niet kennen. Daarom deze verspreiding op grote schaal.

Wilt u, gaarne spoedig een lijstje met adressen zenden aan het adres van de secretaris en penningmeester van de Gereformeerde Persvereniging "Opbouw", van Lynden van Sandenburglaan 16 te Utrecht?

Het Bestuur.

2. Als varend predikant trad wederom op ds. A. W. Boxman. Tijdens het zomerhalfjaar, maakte hij reizen naar Scandinavië, Polen, Finland, IJsland, Duitsland en Frankrijk. Voor reizen naar de Middellandse Zee was dit jaar geen gelegenheid. In buitenlandse havens bezocht hij de Nederlandse schepen. Onderweg heeft hij 's zondags gepreekt en catechisaties gehouden. Van zijn arbeid gaven zowel de bemanningen als de rederijen een goed getuigenis.

3. Wat de arbeid onder binnenschippers betreft: de jaarlijkse ontmoeting op 2e Paasdag, wordt een hoogtepunt waarnaar onze varenden uitzien. Ook in het afgelopen jaar hadden wij in de Koepelkerk te Arnhem een zeer geslaagde bijeenkomst, waarover U het verslag in de pers ongetwijfeld heeft gelezen. Tijdens de wintermaanden onderhield ds. Boxman het contact met de binnenschippers en was hij twee dagen per week op de schippersbeurs te Rotterdam en op de schepen te vinden. Waar nodig, is hij ook elders in het land werkzaam geweest.

4. In de administratie kwam verandering. Mej. Salomons trad in het huwelijk met br. Elzenga, vm gezagvoerder ter zee, en verhuisde naar Hoogeveen. Aan een jarenlange, trouwe en enthousiaste medewerking kwam aldus een verheugend slot.

In haar plaats werd benoemd br. J. Blokland te Rotterdam, zodat het adres der geestelijke verzorging voortaan is: Maaskade 176 d, Rotterdam-1.

5. Het financiële beheer stond onder controle van het accountantskantoor A. de Haan, Mauritsweg 26a, Rotterdam-2. Het exploitatie-overzicht wordt U hierbij voorgelegd. De Kerken in onze classis hielden 4 collecten per jaar, ook de Kerken in de classis Schiedam spanden zich extra in. Van de overige Kerken in den lande ontvingen wij 1 collecte, of in de plaats daarvan soms een belangrijke gift.

6. Met vreugde hebben wij deze arbeid verricht ten behoeve van onze varende broeders en zusters, daartoe in staat gesteld door de grote

BETALING ABONNEMENTSGELDEN OPBOUW

Met 1 april begint de nieuwe jaargang van **Opbouw**.

Mogen we de lezers die per halfjaar betalen verzoeken hun abonnementsgelden te gireren op postrekening 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist, met bijvermelding voor **Opbouw**. Ten overvloede vermelden we nog even de prijs.

Voor een geheel jaar f 12.—

voor een half jaar f 6.—

Studenten betalen f 8.—

voor een geheel jaar

Buitenland f 15.—

Australië per luchtpost f 40.—

Andere landen per luchtpost f 25.—

Mogen we op Uw medewerking rekenen?
Hartelijk dank!

De administratie

offervardigheid der Kerken. Wij zeggen daarvoor in de eerste plaats de Heere en in de tweede plaats de Kerken hartelijk dank.

7. Wij verzoeken ten slotte: Mogen wij ook dit jaar op U rekenen, om deze arbeid, die door de Heere zo rijk gezegend wordt, te kunnen voortzetten? Het gironr. is ongewijzigd: 270784 ten name van „Geestelijke verzorging van varenden” R'dam I. Het correspondentie-adres is veranderd en wordt in het nieuwe handboekje der Kerken reeds vermeld. Het is Maaskade 176 d, Rotterdam I. Het tel. nr. is 11 24 51. U bij al Uw arbeid de zegen des Heeren toebiddend, met broedergroet en heilbede,

namens de Gereformeerde Kerk
te R'dam-Feijenoord

J. Blokland, praeses
H. v. d. Schee, scriba.

GEREFORMEERDE SCHOOL WEZEP Ruitersveldweg 10 bg

Het Bestuur van bovengenoemde School
vraagt voor z.s.m.

ONDERWIJZERES (syn. of vrijg.) voor klas 1 en 2 a

Brieven te richten aan het h.d.s. E. van den Ham, Zuiderzeestraatweg 541 te Wezep (telef. 05207 - 237).

PERSBERICHT

Op 15 en 16 april 1966 organiseert het Christelijk Cultureel Studieceterium zijn vierde **Algemeen Congres**.

Het thema voor dit congres is:

„Vrijheid en Creativiteit”.

Als referenten werken mee:

Prof. Dr. H. R. Rookmaaker, Amsterdam.
Onderwerp: „Vrijheid en Kunst”

en
Prof. Dr. W. Kingma uit Californië.
Onderwerp: „Creativiteit”.

De beide onderwerpen zullen worden geïntroduceerd door de film: „Le chien Andalou” van Bennel en het toneelstuk „Murder in the cathedral” van Eliot, op te voeren door een toneelgroep van de Vrije Universiteit.

Het congres wordt gehouden in „De Witte Hei” te Huis ter Heide.
Nadere inlichtingen: Ir. J. Bulens, Reigerlaan 2, Leidschendam.

VERENIGING "MESOZ"

JAARVERGADERING

D.V. zaterdag 23 april a.s. te Amersfoort in Restaurant "Kobus aan de Poort", Utrechtsestraat 49.

Aanvang
half drie

De Weleerw. Heer ds. M. K. Drost, Mariënborg, zal spreken over het onderwerp: "Ontwikkelingshulp".

Alle leden en belangstellenden zijn hartelijk welkom.